

“تسامح در مبارزه با فساد، همدستی با مفسدان است.” مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

مقدمه

در دو دهه اخیر پدیده **فساد مالی**^۱ دغدغه اصلی توسعه کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه به‌شمار رفته و مسئله‌ای است که بخشهای مختلف اقتصاد هر کشور آن را تجربه می‌کنند. حادثه یازده سپتامبر، بحران **انرون** (Enron) و **ورلدکام** (World Com) و سوءاستفاده مالی در شرکت بین‌المللی **پارمالات** (Parmalat) و... این دغدغه را دو صد چندان کرده است؛ در نتیجه مبارزه با فساد مالی و بی‌اخلاقی تجاری در بسیاری از کشورهای مختلف جهان به‌عنوان مسئله‌ای اساسی مورد نظر است.

فساد مالی، نقض قوانین موجود برای تامین منافع و سود شخصی است که گاه در قالب **رشوه**^۲، **اختلاس**^۳ و گاه به شکل سوءاستفاده از موقعیت و ایجاد تبعیض بروز می‌کند؛ ولی به هر شکل و هر شمایی که نمود یابد، فساد است و باید با آن مقابله کرد. فساد مالی گستره فعالیتهای سرمایه‌گذاری و اقتصادی را از شکل مولد آن به‌سوی رانتها و فعالیت‌های زیرزمینی سوق داده و موجب پیدایش سازمانهای مجرمانه‌ای مانند مافیا شده و با خرد کردن چرخ دنده‌های اقتصادی هر کشور، توسعه و رشد اقتصادی و تولید ناخالص ملی آن را تحت تاثیر قرار می‌دهد.

بی‌اخلاقی در تجارت نیز به رفتارها یا اقدامهایی اطلاق می‌شود که در تجارت انجام آنها خلاف اخلاق بوده و موجب بروز خسارت به طرف یا طرفهای تجاری می‌شود. بی‌اخلاقی در تجارت می‌تواند به شکل **گران‌فروشی**^۴، **کم‌فروشی**^۵، **احتکار**^۶، **انحصارطلبی**^۷ و... ظاهر شود که در هر شکل محکوم و دارای پیامدهای اجتماعی و اقتصادی منفی گسترده‌ای است و باید با آن مبارزه شود. بی‌توجهی به مسائل اخلاقی در بخش تجارت می‌تواند خسارتهای زیادی به اقتصاد کشورها به‌ویژه در بخش بین‌المللی وارد کند؛ باعث تضییع حقوق مصرف‌کنندگان شده، در عرضه و قیمت‌گذاری کالاها در بازار انحصار ایجاد کرده یا منجر به بروز مشکلات زیست‌محیطی شود. از طرفی شکل‌گیری تجارتهای ضداخلاقی مانند قاچاق مواد مخدر، اسلحه و انسان افزون بر ایجاد مشکلات اجتماعی سخت و جدی، در روند توسعه اقتصادی کشور نیز اختلال ایجاد می‌کند که همه موارد برشمرده ناشی از نبود نظام اخلاقی در تجارت است. از آنجا که فساد مالی می‌تواند بر صورتهای مالی تاثیر داشته و ممکن است حساب‌رسان در جریان رسیدگی‌های به مدارک مالی و حسابداری و جمع‌آوری شواهد حسابرسی پشتوانه صورتهای مالی با مدارک و شواهدی که نشان از وقوع فساد مالی یا بی‌اخلاقی تجاری دارد، مواجه شوند، نقش حساب‌رسان به‌عنوان ناظران مالی در مقابله با مفاسد مالی و بی‌اخلاقی تجاری، می‌تواند بسیار مهم و موثر باشد. از آنجا که بیشتر دولتهای بزرگ جهان حساب‌رسان را به‌عنوان اولین نهاد مبارزه با فساد مالی می‌شناسند، بنابراین حساب‌رسان امروز نمی‌توانند تنها به اظهار نظر حرفه‌ای در قالب استانداردهای حسابرسی اکتفا کنند؛ زیرا در قوانین ضدفساد مالی و ضدپولشویی، کوتاهی از جانب حساب‌رسان در این مبارزه هم مشمول جریمه‌هایی قرار داده شده است.

دکتر محمود همت‌فر
محمد اسلانی
فاطمه لطفعلیان

وظایف و نقشهای جدید

برای حساب‌رسان

در هزاره سوم

پولشویی و ... است (United Nations, 2005). هر چند مفهوم فساد مالی موضوع تازه‌ای نیست، اما روشهایی که به وسیله آنها مفاسد مالی انجام می‌شود همواره در حال تغییر است (Srinivas, 2005) و پیشرفت‌های سریع در فناوری، فرصت‌های جدیدی برای این‌گونه مفاسد را فراهم می‌آورد (Aslani et al, 2011). فساد مالی پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارد. برخی ابعاد اقتصادی فساد شامل

تخصیص ناکارآمد منابع عمومی، کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، کاهش کیفیت خدمات و کالاهای تولیدی و از بین رفتن رقابت، کاهش درآمدهای مالیاتی دولت و ایجاد کسری بودجه ملی و ... و برخی ابعاد اجتماعی فساد شامل احساس سرخوردگی و بی‌اعتمادی در شهروندان، تضعیف اصول اخلاقی در جامعه، تضعیف قوانین و مقررات طراحی شده برای افزایش مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی اجتماعی شرکتها و موسسه‌های تجاری، تضعیف زیرساختها و خدمات عمومی، تضعیف مشروعیت نظام قانونی-سیاسی و در نهایت بی‌ثباتی سیاسی و ... است (رشیدی، ۱۳۹۰).

به دلیل ابعاد گسترده و پیچیده فساد مالی، مبارزه با آن باید به صورت عمومی و در همه سطوح جامعه با مشارکت دولت و نهادهای مختلف مالی، سیاسی و قضایی صورت گیرد که این امر نیازمند تعهد دولت و وجود چارچوبی استوار و یکپارچه شامل مجموعه‌ای از قوانین، مقررات، سیستم‌های کنترلی و معیارهای اخلاقی است که فساد را منع کند و جرایم سختی برای مرتکبان آن در نظر بگیرد. افزون بر آن، قوانین باید از اشخاصی که به موجب وظیفه یا به حکم اخلاق با فساد مبارزه

فساد مالی

اصطلاح فساد از ریشه لاتین <Rumpare> به معنی شکستن گرفته شده است. به این معنی که در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود که ممکن است هنجاری اخلاقی یا قانونی یا حتی مقررات اداری-مالی باشد (امانی و دوانی، ۱۳۸۹). در یک تعریف عام، فساد به عنوان پدیده‌ای برخواسته از تلاقی منافع بخش‌های عمومی و خصوصی با یکدیگر، حاصل رفتار منفعت‌جویانه کسانی است که نمایندگی بخش دولتی یا عمومی را بر عهده داشته و از قدرت یا اختیارهای دولتی برخوردارند و از این قدرت برای مقاصد شخصی، خانوادگی یا گروهی با انگیزه‌های کسب فرصت‌های سیاسی یا اقتصادی سوءاستفاده می‌کنند (دفتر مطالعات، ۱۳۸۶). براساس قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۷ مجلس شورای اسلامی، فساد هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که به عمد و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد کند؛ نظیر رشا، ارتشا، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداختهای غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفای اسناد و سوابق اداری و مالی (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷). از نظر تاریخی، فساد در تمامی حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، اداری، اقتصادی و در بخش دولتی و خصوصی وجود دارد. فساد مفهومی گسترده است که طیف وسیعی از رفتارها و فعالیت‌های غیرقانونی، نامشروع، متقلبانه، غیر اصولی و ناهنجار را شامل می‌شود که نمونه شناخته شده آن فساد مالی است (کیانی منش، ۱۳۸۶). اصطلاح فساد مالی به طور کلی به هر نوع جرم غیر خشونت‌آمیزی اشاره دارد که منجر به زیان مالی برای شخص یا اشخاصی و کسب منفعت برای شخص یا اشخاصی دیگر می‌شود (Aslani et al., 2011). مفاسد مالی شامل طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های غیرقانونی، از جمله رشوه‌خواری، تقلب، فرار از پرداخت مالیات،

حسابهای خارج از کشور برای دریافت کمیسیون، حق و حساب و رشوه انجام شود (Rashid, 2007).

• **قاچاق کالا^{۱۰}**: فعالیتهای اقتصادی زیرزمینی در همه کشورها وجود دارد. این فعالیتها، تجارت کالای قانونی است؛ اما برای فرار از مالیات به طور رسمی ثبت نشده است (Myint, 2000). **قانون نهادی^{۱۱}** ۱۲/۱۹۹۵ در رابطه با مبارزه قاچاق، قاچاق را به عنوان "واردات یا صادرات کالای قابل معامله به صورت قانونی بدون ترخیص در اداره گمرک و همچنین انجام معامله، تصاحب یا توزیع کردن کالا به صورت قانونی بدون داشتن شرایط واردات قانونی و..." تعریف کرده است (Aslani et al, 2012).

• **تقلب بانکی^{۱۲}**: اقدام یا تلاش آگاهانه برای اجرای طرح یا ترفندی به منظور فریب موسسه‌های مالی و بانکها برای به دست آوردن پول، بودجه، اعتبار، دارایی، اوراق بهادار و یا دیگر اموال متعلق یا تحت اختیار یا کنترل آنها به وسیله ادعا، اظهارها یا تعهدهای جعلی تعریف شده است (Rashid, 2007).

• **تقلب بیمه‌ای^{۱۳}**: تقلب در بیمه مشکلی در خور توجه و پرهزینه برای بیمه گذار و شرکتهای بیمه در تمام بخشهای صنعت بیمه است (Snider & Tam, 1996). تقلب در بیمه می‌تواند در تمامی فرایندهای شامل تقاضا، ارزیابی، نرخ‌گذاری، صورت‌حساب کردن و ادعای خسارت، روی دهد و می‌تواند به وسیله مشتریان، نمایندگان و کارگزاران، کارکنان شرکتهای بیمه و... انجام شود (Ngai et al., 2011).

• **جرمهای سازمان یافته^{۱۴}**: جرمهای سازمان یافته یا سازمانهای جنایی به وسیله اشخاص جنایتکار برای هدف مشترک تولید جریان نقدی مثبت از اعمال غیرقانونی کنترل و اداره می‌شود. به عنوان مثال، قاچاق مواد مخدر نمونه‌ای بارز از جرمی سازمان یافته است. جنایتهای سازمانی زمانی روی می‌دهد که شرکتهای دولتی و خصوصی، سازمانهای غیرانتفاعی و نهادهای دولتی و سازمانهای مشروع در طرح فعالیتهای مجرمانه شرکت دارند (Kranacher, 2010).

• **تامین مالی تروریسم^{۱۵}**: گروههای تروریستی برای انجام اقدامهای خود، خرید اسلحه، مواد منفجره و دیگر تجهیزات و آموزشهای لازم به سرمایه نیاز دارند و بیشتر اوقات به عنوان

می‌کنند، حمایت کند. بنابراین حرفه حسابرسی نمی‌تواند به تنهایی به این مبارزه بپردازد؛ اما اگر زیرساختهای لازم و حمایت عمومی کافی وجود داشته باشد، به عنوان عضوی از اعضای جامعه می‌تواند در کنار سایر حرفه‌ها و نهادهای تجاری، اعم از خصوصی و عمومی در این فرایند مشارکت داشته باشد (دوانی، ۱۳۹۰). طبقه‌بندی مفاسد مالی مشکل است، اما برجسته‌ترین مفاسد مالی به شرح زیر است:

• **رشوه**: رشوه جوهره اصلی فساد مالی است و برای آن اصطلاحهای معادل فراوانی نظیر حق و حساب، انعام، حق العمل، پول کار چاق‌کنی، پول شیرینی، ادای دین، حق سکوت، حق تسریع، پول چای و... وجود دارد. در این نوع رابطه آلوده و فاسد، وجهی نقدی یا جنسی داده یا گرفته می‌شود. به طور معمول رشوه‌دهنده برای کاهش هزینه‌ها یا افزایش سوددهی خود رشوه پرداخت می‌کند (دفتر مطالعات اقتصادی، ۱۳۸۶).

• **اختلاس**: اختلاس، برداشت یا تصاحب منابع عمومی توسط کارکنان دولت به نفع خود یا دیگری که مدیریت همان منابع به آنها سپرده شده است (دادگر و معصومی‌نیا، ۱۳۸۷).

• **فرار مالیاتی^{۱۶}**: فرار از پرداخت مالیات به عنوان عملی غیرقانونی برای ممانعت از پرداخت مالیات به وسیله نقض قوانین مالیاتی تعریف شده است (Akdede, 2006). افشا نکردن درآمد واقعی، پرداخت نکردن درآمد مالیاتی، توافقهایی پنهانی با مقامهای مالیاتی، سوءاستفاده از خلاءهای موجود در قوانین مالیاتی، صورت‌حساب کردن کمتر از واقع صادرات و... در این گروه از مفاسد مالی قرار می‌گیرد (Aslani et al., 2012).

• **فرار سرمایه^{۱۷}**: فرار سرمایه زمانی اتفاق می‌افتد که تاجران سرمایه خود را در خارج از کشور با جعل اسناد تجاری نگه دارند. فرار سرمایه می‌تواند با استفاده از صورت‌حساب کردن کمتر از واقع صادرات و صورت‌حساب کردن بیشتر از واقع واردات انجام شود (Aslani et al., 2012). البته فرار سرمایه فقط به صادرات و واردات و یا بازرگانان محدود نمی‌شود، بلکه فرار سرمایه می‌تواند از طریق راههای مختلف دیگری مانند انتقال وجه نقد یا کالا، عتیقه‌ها، جواهرات گران بها، طلا، نقره و دیگر فلزات گران بها با چمدان مسافران (Schneider, 2003) و استفاده از بازار سیاه ارز برای انتقال پول، شرکتهای پوششی به منظور حفظ بخشی از درآمد حاصل از صادرات،

کم‌نمایی داراییهای سرقت‌شده به‌وسیله سندسازی، دستکاری مدارک حسابداری یا مدارک پشتوانه تهیه صورتهای مالی، ارائه نادرست رویدادهای مالی در صورتهای مالی یا حذف عمدی آنها یا به‌کارگیری نادرست عمدی استانداردهای حسابداری مرتبط با اندازه‌گیری، شناسایی، طبقه‌بندی و ارائه یا افشا (وکیلی فرد و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین، تقلب حسابداری می‌تواند شامل نگهداری دفاتر حسابداری جعلی، تهیه دفاتر حسابداری مختلف برای اشخاص مختلف مانند مقامهای مالیاتی، بانکها، سهامداران و... باشد (Rashid, 2007).

برجسته‌ترین مفاسد مالی:

رشوه

اختلاس

فرار مالیاتی

فرار سرمایه

قاچاق کالا

تقلب بانکی

تقلب بیمه‌ای

جرمهای سازمان‌یافته

تامین مالی تروریسم

طرحهای هرمی

پولشویی

تقلب صورتهای مالی

سازمان فعالیت می‌کنند. این سازمانها اغلب منابع مالی خود را به‌وسیله شبکه بانکی بین‌المللی انتقال می‌دهند (Aslani et al., 2011).

• **طرحهای هرمی**^{۱۶}: در یک طرح هرمی، برای پیوستن به سازمان حق عضویت به‌وسیله عضو جدید پرداخت می‌شود و عضو جدید پس از پیوستن انتظار دارد که برای جذب و ثبت نام اعضای جدید، حق عضویت خود را به نمایندگی از سازمان از آنها دریافت کند. این سازمان نه به‌وسیله فروش کالا و خدمات به مشتریان، بلکه با دریافت حق عضویت از اعضای جدید، جریان نقدی ایجاد می‌کند. سپس حق عضویت دریافتی به‌عنوان بازگشت سرمایه‌گذاری (سود سهام) بین اعضای قدیمی برای نگاه‌داشتن آنها و جذب اعضای جدید توزیع می‌شود (Kranacher, 2010).

• **پولشویی**^{۱۷}: پولشویی فعالیتی بزهکارانه مالی است که در آن عواید حاصل از فعالیتهای مجرمانه و غیرقانونی و پولهای کثیف حاصل از قاچاق مواد مخدر، قاچاق داروهای آرام‌بخش و روان‌گردان، قاچاق اسلحه، قاچاق انسان و اعضای انسان، رشوه، اخاذی، فحشا، کلاهبرداری، گروگان‌گیری، قمار، جعل پول و اسناد و مدارک، تقلبهای مالی در اینترنت، تروریسم، رباخواری، سرقت و... در چرخه‌ای از فعالیتهای و معاملات با گذر از مراحل، شسته و به پول قانونی و تمیز تبدیل می‌شود. پولهای کثیف زمانی که در فعالیتهای قانونی وارد و سرمایه‌گذاری شوند، در طول گردش و دست‌به‌دست شدن با پولهای تمیز مخلوط می‌شوند، به‌طوری که دیگر شناسایی آن غیرممکن است (بهرامزاده و شریعتی، ۱۳۸۳).

• **تقلب صورتهای مالی**^{۱۸}: تقلب نوعی از دروغ، کلاهبرداری و حيله‌گری است که باعث ایجاد برتری ناعادلانه متقلب بر دیگران می‌شود. تقلب گونه‌ای از نقض قانون و از مصادیق مهم فساد است که بیشتر کاربرد مالی دارد. تقلب، سرقت و اختلاس عموماً در فرایندی صورت می‌گیرند که انگیزه اصلی عاملان آن برآورد نیازهای مالی است؛ با این تفاوت که تقلب با تبانی یعنی مشارکت چند نفر در این عمل دلالت دارد (امانی و دوانی، ۱۳۸۹). تقلب صورتهای مالی عبارت است از تحریف عمدی صورتهای مالی برای ارائه تصویر نادرست از شرکت؛ مانند بیش‌نمایی داراییها و کم‌نمایی هزینه‌ها، بیش‌نمایی درآمدها و

در هزاره سوم مسئولیت‌های اجتماعی حساب‌رسان بسی فراتر از سایر حوزه‌های مسئولیتی آنان مطرح شده است

تشخیص بی‌نظمی‌های مالی نیز مورد استفاده قرار گیرد (Aslani et al, 2011).

به‌طور سنتی، حساب‌رسان داخلی به‌عنوان پلیس، وظیفه بررسی و نظارت بر روش‌های شرکت و تطابق با قوانین را بر عهده دارند. همچنین، حساب‌رسی داخلی بخش مهمی از ساختار حاکمیت شرکتی در درون سازمان است که باید خط مقدم مبارزه با ارتشا و فساد اداری را تشکیل دهد (Skinner and Spira, 2003). حساب‌داری قانونی^{۱۹} نیز حوزه جدیدی در حساب‌رسی است که تنها هدف آن کشف تقلب در داخل و خارج از سازمان است. حساب‌رسی قانونی در واقع کاربرد حساب‌داری مالی و مهارت‌های تحقیقی در حد استاندارد قابل قبول به‌وسیله دادگاه برای رسیدگی به مسائل مورد اختلاف در زمینه دادخواهی مدنی و کیفری است (Shamki, 2009). حساب‌داری قانونی به‌وسیله یک متخصص برای بررسی اطلاعات، تعیین ارزش، بررسی تقلب، صحت انطباق با مقررات دولت، درستی تطابق با قراردادهای و برای تحقیق و گزارش در مورد مسائل دیگر انجام می‌شود (Minniti, 2008). بنابراین حساب‌رسان می‌توانند نقش مهمی در کمک به سازمان‌های مسئول تحقیق‌های فساد مالی مانند کمیسیون مبارزه با فساد اداری، پلیس، قوه قضاییه و... ایفا کنند. حساب‌رسان باید از چارچوب شواهد و مستندهای درون‌سازمانی خارج شوند و اطلاعات از منابع خارجی مانند مشتریان و یا حتی جامعه جمع‌آوری کنند (Akram Khan, 2006). استانداردهای جدید حساب‌رسی مانند بیانیه استانداردهای حساب‌رسی شماره ۹۹ آمریکا با عنوان «بررسی تقلب در حساب‌رسی صورتهای مالی»^{۲۰} و استاندارد بین‌المللی حساب‌رسی شماره ۲۴۰ با عنوان «مسئولیت حساب‌رسان در ارتباط با تقلب در

انگیزه‌های گزارشگری مالی متقلبان می‌تواند دریافت پاداش مدیریت مبتنی بر سود گزارش شده، فریب دادن سهامداران در رابطه با وضعیت و عملکرد مالی به‌منظور حفظ یا افزایش قیمت بازار سهام، فریب دادن مقام‌های مالیاتی جهت فرار از پرداخت مالیات، فریب دادن بانکها و موسسه‌های مالی برای دریافت اعتبار و وام و... باشد (وکیلی فرد و همکاران، ۱۳۸۸).

نقش حرفه حساب‌رسی در مبارزه با فساد مالی

از آنجا که یکی از مهمترین ویژگی‌های حرفه حساب‌رسی، همانند بسیاری از حرفه‌ها، ویژگی ارائه خدمت به جامعه بوده و بقای آن نیز در گرو توانایی برآوردن خواسته‌هایی است که جامعه از وی انتظار دارد، بنابراین باید با تغییر در خواسته‌ها و یا اهمیت آنها، حرفه حساب‌رسی نیز خود را با آنها هماهنگ کند (امانی و دوانی، ۱۳۸۹). به‌عبارتی، اگر موسسه‌های حساب‌رسی در کنار اعتباربخشی به صورتهای مالی، مبارزه با مفاسد مالی و اقتصادی را به‌عنوان مرکز ثقل خدمات خود قرار ندهند، نه تنها با خطر از بین رفتن اعتبار خود روبه‌رو خواهند بود، بلکه بقای آنها نیز به خطر خواهد افتاد. حساب‌رسان داخلی و حساب‌رسان مستقل می‌توانند در کمک به پیشگیری و بازدارندگی از تقلب و فساد مالی نقش مهمی ایفا کنند.

به‌عبارتی، تقلب و فساد مالی را می‌توان به‌وسیله منابع مختلف مانند حساب‌رسان داخلی یا مستقل، حسابداران قانونی، کارکنان، فروشندگان و دیگران کشف کرد (AICPA, 2005). حساب‌رسی مستقل به‌عنوان سازوکار نظارت برای بررسی دقت و درستی اطلاعات مالی و برای جلوگیری از اختلاس مالی است. به‌طور خاص، حساب‌رسی مستقل می‌تواند برای

- خرید اجناس به قیمتی بیش از قیمت بازار،
- فروش کالا و خدمات به قیمت کمتر از قیمت عادلانه بازار،
- واگذاری امکانات و منابع مالی شرکت به سایر اشخاص و نهادهای غیر مرتبط با فعالیتهای شرکت،
- خرید سهام به قیمت بالا و فروش آن بلافاصله یا در فاصله کمی پس از خرید، به قیمت کمتر و یا عکس آن، و
- واگذاری امتیاز فروش کالا یا اعطای نمایندگی انحصاری به افراد خاص (دوانی، ۱۳۹۰).

بر اساس ماده ۱۴ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۷ مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران نیز بازرسان، کارشناسان رسمی،

حسابرسان و حسابداران، ممیزین، ذی حسابها، ناظرین و دیگر اشخاصی که مسئول ثبت یا رسیدگی به اسناد، دفاتر و فعالیت‌های اشخاص حقیقی و حقوقی در حیطه وظایف خود هستند، موظفند در صورت مشاهده هرگونه فساد موضوع ماده ۵ قانون مذکور، چنانچه ترتیباتی در قوانین دیگر نباشد، مراتب را به مرجع نظارتی یا قضایی ذی صلاح اعلام کنند. متخلفین به سه سال محرومیت یا انفصال از خدمت در دستگاه‌های مشمول این قانون و یا جزای نقدی به میزان دو تا ده برابر مبلغ معاملات بزرگ مذکور در قانون برگزاری مناقصه‌ها و نیز لغو عضویت در انجمنها، موسسه‌ها و اتحادیه‌های صنفی و حرفه‌ای و یا هر دو مجازات محکوم می‌شوند. هر چند که حسابرسان نمی‌توانند حسابرسی خود را براساس کشف فسادهای موضوع قانون مزبور برنامه‌ریزی کنند، اما مشاهده چنین عواملی مسئولیتهای آنان را چند برابر می‌کند.

فساد پدیده‌ای نیست که به کمک حسابرسان و با شفاف‌سازی بتوان به مقابله با آن پرداخت، اما اجرای مجموعه‌ای از روش‌ها و راه‌کارهای اجتماعی، اقتصادی و حسابرسی می‌تواند بستر فساد را خشک یا آن را به حداقل برساند. مهمترین مواردی که می‌تواند موجب توفیق بیشتر حسابرسی در انجام رسالت پیشگیری و مبارزه با فساد شود، عبارت است از:

۱- احاطه گروه حسابرسی به واحد تجاری حسابرسی شونده از

حسابرسی صورتهای مالی^{۲۱}، پیش گرفتن رویکردی فعال به‌وسیله حسابرسان در رابطه با ارزیابی استقرار سیستم مناسب کنترل و مدیریت ریسک تقلب توسط مدیریت را ضروری دانسته است (Aslani et al, 2011). مثال دیگر، **بند ۱۱۲ استانداردهای حسابرسی شماره ۲۴۰ هنگ‌کنگ**^{۲۲} است که طبق آن حسابرس و دیگر اشخاص وظیفه قانونی دارند اطلاعات و تردید خود در مورد داراییهایی که نشان‌دهنده درآمد قاچاق مواد مخدر و جرمه‌های قابل پیگرد قانونی می‌باشد را به مقامهای ذیصلاح اطلاع دهند. دولت بریتانیا قوانینی^{۲۳} را مصوب کرده که براساس آن حسابداران و حسابرسان و دیگر مشاوران مالی نقشی محوری در شناسایی و گزارش کلاهبرداری و پولشویی ایفا می‌کنند. این قانون از حسابداران و حسابرسان انتظار دارد طرحها و معاملات مشکوک به فساد را به مقامهای ذیصلاح گزارش کنند (Aslani et al, 2012). **انجمن حسابداران خبره انگلستان و ویلز**^{۲۴} و **انجمن حسابداران رسمی امریکا**^{۲۵} نیز طی رهنمودهای خاصی وظایف زیر را برای حسابرسان مستقل در مورد مبارزه با فساد مالی بر شمرده‌اند:

- بررسی معاملات مشکوک،
- شناسایی معاملاتی که هدفهای رشوه‌خواری برای مقامهای دولتی دارد،
- آموزشهای کاربردی خاص برای مبارزه با فساد مالی،
- کشف پرداختهای نامشروع،
- بررسی روابط استخدامی افراد مشکوک که ممکن است پرداخت به آنها انجام شود، اما در شرکت خدمتی ارائه نکنند و یا احکام مشاورین،
- بررسی کاهش غیرمترقبه حسابهای دریافتی به‌وسیله سوخت مطالبات و دریافت مطالبات خارج از صورتهای مالی،
- دریافت صورتحسابهای غیرواقعی و خروج پول از شرکت و زدویند با مقامات یا فروشندگان،
- واگذاری مناقصه‌ها بدون تشریفات مناقصه و یا ترک مناقصه برخلاف روشهای مرسوم و متداول قانونی یا واگذاری مناقصات با زدویندهای قبلی،
- تعدیل مبلغ قراردادهای حین انجام کار یا پس از انجام کار به‌طوری که مبلغ تعدیل به‌علاوه مبلغ اولیه قرارداد از مبلغ پیشنهادی نفر دوم بیشتر شده باشد،

به منافع جامعه آسیب نمی‌رسانند. صداقت یا درستکاری، انصاف، مسئولیت‌پذیری، حفظ اسرار (رازداری) و پایبندی به تعهدها از مهمترین اصول اخلاقی است که رعایت آنها در تجارت در سطح بین‌المللی پذیرفته شده است (همت‌فر و همکاران، ۱۳۹۱). اما گاه برخی از واحدهای تجاری برای موفقیت در بازار، به شگردهای غیراخلاقی چون کم‌فروشی، ارائه اطلاعات نادرست و تباخی برای حذف رقیب و... رو می‌آورند. این مشکل به‌طور عمده ناشی از این مسئله است که فضای کسب‌وکار محیطی خشک و متاثر از عادت‌ها و رویکردهای محاسبه‌گرایانه است. زیاده‌روی در حسابگری می‌تواند افراد را به ناهنجاری‌های اخلاقی فرو برد. چنانکه در بسیاری از موارد اهل کسب‌وکار می‌توانند با زیر پا گذاشتن اخلاق به سود بیشتری- لاقلاً در کوتاهمدت- دست یابند. برخی از موارد بی‌اخلاقی در تجارت که می‌تواند به‌وسیله حسابرسان شناسایی شود، به شرح زیر است:

• تولید و فروش کالاهای تقلبی: کالاهایی که مواد و قطعات

طریق آشنایی کامل با همه فعالیتها و واحدهای اداری آن،
 ۲- شناسایی نقاط آسیب‌پذیر واحد تجاری که در معرض خطر بروز فساد هستند،
 ۳- اولویت دادن رسیدگی به موضوعها و برنامه‌هایی که ارتباط بیشتری با نقاط آسیب‌پذیر واحد تجاری دارند،
 ۴- اولویت دادن رسیدگی طرحهای عمرانی و سرمایه‌ای واحد تجاری،
 ۵- به‌دست آوردن اطمینان از نبود مصادیق فسادهای اداری از قبیل رشوه، اختلاس، حساب‌سازی و... به‌عنوان یکی از حدود رسیدگی در برنامه‌های حسابرسی در نظر گرفته شود و کنترل‌های لازم را در این زمینه حین اجرای برنامه‌های رسیدگی اعمال کنند،
 ۶- ارزیابی و بررسی سیستمهای کنترل‌های داخلی در بخشهای مختلف واحد تجاری و گزارش هرگونه نقاط ضعف مشاهده‌شده و همچنین ارائه پیشنهادهای مفید و مؤثر در زمینه تقویت و بهبود سیستمهای کنترل‌های داخلی واحد تجاری،
 ۷- به محدودیت‌هایی که در رسیدگیهای حسابرسی از سوی واحد تجاری به‌وجود آمده بی‌توجهی نشده و ضمن انعکاس موارد در گزارش حسابرسی، محدودیت‌های ایجادشده در رسیدگی به برنامه‌های حسابرسی که با نقاط آسیب‌پذیر واحد تجاری ارتباط دارند برای حصول نتیجه و کشف حقیقت به سطوح ذیصلاح منعکس شوند، و
 ۸- مواردی که به‌طور مستند به بروز فساد مالی مشکوک هستند و مستندات و مدارک مربوط در رسیدگی‌های حسابرسی به‌صورت کارشناسانه مورد بررسی دقیق قرار گرفته و برای کشف فسادهای پنهان به سطوح ذیصلاح گزارش شود (رستمی، ۱۳۸۷).

بی‌اخلاقی در تجارت

تجارت وسیله‌ای برای کسب سود و منفعت بوده و ورود به عرصه تجارت نیز به‌طور عمده با هدف کسب موفقیت در بازار و سودآوری انجام می‌شود. در میان عوامل موثر بر موفقیت تجارت، گاه از اخلاق تجاری هم سخن به میان می‌آید. اخلاق تجاری مجموعه‌ای از ضوابط و معیارهاست که کارگزاران اقتصادی با رعایت آن ضمن کسب منفعت شخصی

انجمن حسابداران خبره

جامعه حسابداران رسمی

انجمن حسابرسان داخلی و...

کمیته‌ای برای تدوین

راهنماهای مناسب برای

برخورد با تقلب و فساد مالی

تشکیل دهند

دستیابی به سود از طریق پیش‌بینی تغییرهای قیمت کالا، اوراق بهادار یا ارز انجام می‌شود. انگیزه اصلی بورس‌بازان از انجام معاملات و خریدوفروش داراییهای گوناگون، تحصیل سود است. بورس‌بازان ممکن است با انجام معاملات صوری، پخش شایعه‌های و تبانی با یکدیگر و احتکار، بر قیمت بازار تاثیر گذاشته و آن را به نفع خود تغییر دهند (علمی، ۱۳۸۷).

• ایفا نکردن تعهدهای اجتماعی: مسئولیت اجتماعی

شرکتها به‌عنوان شرایطی تعریف می‌شود که به‌علت آن، شرکت از وظیفه اصلی خود و انتظار قانونی از شرکت فراتر می‌رود و درگیر فعالیتهایی می‌شود که بیشتر به صلاح جامعه است. حوزه

مسئولیت اجتماعی در برگیرنده فعالیتهای سازمانی در زمینه فعالیتهای اجتماعی (مانند کمکهای خیرخواهانه، احداث پارک، ورزشگاه، خانه سالمندان، درمانگاه و...)، فعالیتهای زیست‌محیطی (کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، بازیافت زباله‌ها، کاهش آلودگی صوتی و...) و فعالیتهای اخلاقی (رعایت انصاف، عدالت، درست بودن، پرهیز از آسیب رساندن به جامعه و دیگران و...) است (همت‌فر و همکاران، ۱۳۹۱).

نقش حسابرس در مقابله با بی‌اخلاقی تجاری

در اقتصاد سرمایه‌داری نقش حسابرسان، اعتباربخشی به اطلاعات مالی منتشر شده صورتهای مالی شرکتها و وظیفه آنها حمایت از منافع سهامداران و برخی از ذینفعان در شرکت است؛ با فرض اینکه این امر منجر به کارایی بازار شده و به‌وسیله تخصیص بهینه منابع اقتصادی منجر به رفاه اجتماعی خواهد شد. بنابراین مسئولیت حسابرس به‌طور مستقیم تنها در مقابل کارفرمای خود یعنی مالکان شرکت و محدود به اظهارنظر در رابطه با وضعیت مالی واحد تجاری می‌شود. اما واحد تجاری در یک محیط اجتماعی-اقتصادی فعالیت می‌کند و خط‌مشی‌ها و عملیات آنها در بخشهای مختلف جامعه تاثیر می‌گذارد. از طرفی حسابرس نماینده‌ای است که به اسناد مدارک سازمان دسترسی مستقیم داشته و به‌واسطه ویژگی استقلال قادر به

آن دارای کیفیت یا ترکیب اظهارشده نبوده، ارزش‌کاربردی ندارد، فاقد پروانه ساخت است و یا به سلامت انسانها، حیوانات، گیاهان، محیط‌زیست و اکولوژی انسانی آسیب وارد می‌کند، تقلبی به‌شمار می‌روند.

• **کم‌فروشی:** ممکن است برخی واحدهای تجاری به‌جای افزایش بهای فروش محصولات خود وزن محصول موجود در بسته‌بندی را کاهش داده و همچنان روی بسته‌بندی وزن قبلی محصول را اظهار کنند. به‌عبارتی وزن درج‌شده روی بسته‌بندی بیشتر از محصول موجود در بسته‌بندی باشد.

• **عدم ایفای تعهدها:** ممکن است واحدهای تجاری در خصوص تعهدهای خود به مشتریان مانند تحویل بموقع محصول پیش‌فروش شده، مطابقت محصول تحویل‌شده با ویژگیهای محصول پیش‌فروش شده یا معرفی شده در تبلیغات، عدم ارائه خدمات پس از فروش و... تخلف یا کوتاهی کنند.

• **احتکار:** انبار کردن مواد غذایی و دیگر کالاها به قصد ایجاد کمیابی و افزایش مصنوعی قیمت‌های آن احتکار محسوب می‌شود. هدف اصلی احتکار برای فروشندگان، منفعت‌طلبی از تمایل و شتابی است که خریداران در اثر باور کردن کمیابی کالا از خود نشان می‌دهند.

• **برگزاری مزایده جعلی:** برخی از واحدهای تجاری در جریان برگزاری مزایده حضوری با قرار دادن یک خریدار جعلی، خریداران واقعی را به افزایش قیمت پیشنهادی مجبور می‌کنند.

• **تبلیغات گمراه‌کننده:** تمامی مطالبی که در تبلیغات عنوان می‌شود باید درست، منطبق با واقعیات، مقررات و برخوردار از عفت کلام باشد. کاتالوگ، بروشور یا مواد تبلیغی که برای فروش کالا به خریدار بالقوه ارائه می‌شود، باید منعکس‌کننده واقعیت باشد و فروشنده اجازه ندارد که برای معرفی کالای خود از تصاویر غیرواقعی استفاده کند.

• **انحصارطلبی:** در این روش یک یا چند شرکت تجاری یا تولیدی بزرگ کالاها یا خدمات خود را به قیمتهایی کمتر از هزینه تولید به بازار عرضه کرده^{۲۶} و از ورود رقیبان به صحنه تجارت یا صنعت جلوگیری کرده یا شرکت‌های کوچک را از صحنه رقابت حذف می‌کنند.

• **بورس‌بازی:** بورس‌بازی فعالیتی اقتصادی است که با هدف

تفسیر پیامدهای اجتماعی-اقتصادی عملکرد واحد تجاری است. در جامعه‌های سرمایه‌داری نقش حسابرس به بررسی عملکرد مدیریت و پیامدهای آن بر جامعه گسترش نمی‌یابد و واحدهای تجاری پاسخگوی پیامدهای اقتصادی، اجتماعی یا اخلاقی اقدامهای خود نیستند. در نتیجه، کنترل خارجی فعالیت‌های واحد تجاری به سختی انجام می‌شود؛ زیرا هیچگونه نهادی برای نظارت بر رفتار سازمان‌های تجاری مطابق با هدفهای اقتصادی-اجتماعی و اخلاقی جامعه وجود ندارد (Akram Khan, 1985). اما حسابرسی در

اقتصاد اخلاق محور باید حوزه گسترده‌تری را پوشش داده و در پرتو ارزشهای اخلاقی، به تمامی ذینفعان و جامعه پاسخگو باشد، اقدامهای مدیریت را از بعد اجتماعی-اقتصادی ارزیابی نموده و در مورد مطابقت عملکرد مدیریت و واحد تجاری با اخلاق تجاری از جمله اجرای قراردادهای، درستکاری، اجتناب از

انحصارطلبی و بی‌عدالتی و... گزارش دهد. به عبارتی، حسابرسان در مورد میزان رعایت اخلاق تجاری در عملیات واحدهای تجاری نیز اظهار نظر و موارد بی‌اخلاقی تجاری را در بندهای گزارش حسابرسی گزارش می‌کنند. با توجه به جایگاه قانونی و مستقل حسابرسان می‌توان با طراحی و پیاده‌سازی الگوی حسابرسی اخلاقی و گسترش دامنه مسئولیتها و رسیدگی حسابرسان، تا حد زیادی از حقوق مصرف‌کنندگان و مشتریان واحدهای تجاری حمایت کرده و به حاکمیت اخلاق تجاری در واحدهای تجاری و به‌طور کلی در اقتصاد کمک درخور توجهی کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

اعتباربخشی به صورت‌های مالی وظیفه اصلی حسابرسان است که منعکس‌کننده عملکرد مدیران واحدهای تجاری

است؛ اما هرگونه انحراف از شفافیت مالی، نبود صداقت در ارائه اطلاعات مالی، نبود تقارن اطلاعاتی، نبود افشای کامل اطلاعات مالی، ارائه اطلاعات مالی غیرقابل اتکا و... می‌تواند نشانه‌ای از روی دادن فساد مالی در واحد تجاری باشد. از آنجا که توسعه اقتصادی کشورها و رفاه اجتماعی مردم آنها در گرو سلامت و امنیت اقتصادی است، وظیفه حسابرسان در قبال مبارزه با فساد مالی در چارچوب مسئولیت‌های اجتماعی بسیار بااهمیت است. به طوری که بیشتر دولتهای بزرگ جهان، حسابرسان را به‌عنوان اولین نهادهای مبارزه با فساد مالی می‌شناسند. در واقع، در

هزاره سوم مسئولیت حسابرسان در سه حوزه حرفه‌ای، قانونی و اجتماعی ابعاد بیشتری یافته و شاید بتوان گفت که مسئولیت‌های اجتماعی حسابرسان بسی فراتر از سایر حوزه‌های مسئولیتی آنان مطرح شده است؛ زیرا گزارش‌های حسابرسان مورد استناد کل جامعه قرار خواهد گرفت. از این رهگذر در چارچوب **نظریه رفاه اجتماعی**^{۲۷}، حسابرسان

به ضرورت نمی‌توانند فقط به استانداردهای حسابرسی و آیین‌رفتار حرفه‌ای اتکا کرده و تنها به اظهار نظر حرفه‌ای در مورد مطابقت صورتهای مالی با استانداردهای حسابداری اکتفا کنند. زیرا در قوانین ضد فساد مالی و ضد پولشویی، کوتاهی از جانب حسابرسان در این مبارزه را هم مشمول جریمه‌هایی قرار داده‌اند.

از طرف دیگر، مسئولیت‌های اجتماعی حسابرسان در **قلمرو حکمرانی خوب**^{۲۸} وظیفه سنگینی را بر عهده حسابرسان قرار می‌دهد که آنها باید با مسائلی مانند پولشویی، رشوه خواری و ارتشا، تقلب، حساب‌آرایی، کم‌فروشی، انحصارطلبی و... مقابله کنند.

تا قبل از جهانی شدن موضوع فساد، حسابرسان محدوده وظایف خود را اعتباربخشی به صورتهای مالی می‌دانستند و تاکید بیشتری روی ارزیابی تحریف بااهمیت ناشی از تقلب و

- حرفه‌ای در تمامی مراحل رسیدگی به‌وسیله حساب‌رسان شود.
- در گروه حساب‌رسی از بازرسی قانونی نیز استفاده شود.
- کنترل‌های داخلی با تمرکز بر توانایی کشف تقلب و فساد مالی ارزیابی شود.
- اطلاعات مالی و غیرمالی از منابع مختلف خارجی واحد مورد رسیدگی نیز کسب شود.
- میزان رعایت اصول منشور اخلاقی سازمان و اصول اخلاقی عرف تجارت توسط واحدهای مورد رسیدگی بررسی و گزارش شود.
- گزارش حساب‌رسی اخلاقی یا حساب‌رسی مسئولیت اجتماعی به‌عنوان مکمل گزارش حساب‌رسی صورتهای مالی به‌وسیله حساب‌رسان مستقل ارائه شود.

پانوشتها:

- 1- Corruption
- 2- Bribery
- 3- Embezzle
- 4- Extortion
- 5- Use of Short Weights
- 6- Hoarding
- 7- Monopolization
- 8- Tax Evasion
- 9- Capital Flight
- 10- Smuggling
- 11- Organic Law
- 12- Bank Fraud
- 13- Insurance Fraud
- 14- Organized Crime
- 15- Terrorism Financing
- 16- Pyramid Schemes
- 17- Money Laundering
- 18- Financial Statement Fraud
- 19- Forensic Accounting
- 20- Statement on Auditing Standards No. 99 (SAS 99): Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit
- 21- International Standard on Auditing (ISA) 240, "The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements"
- 22- Hong Kong Standard on Auditing 240, paragraph No. 112
- 23- Criminal Justice Act 1993 and The Money-Laundering Regulations 1993

اشتباهی که در صورتهای مالی واقع شده و نه تخلف، تقلب و فساد مالی در واحدهای تجاری داشته‌اند. اما امروزه با توجه به درخواست جامعه جهانی برای رویارویی با تقلب و فساد مالی و ناتوانی حساب‌رسان در کشف فساد مالی در برخی از شرکتها مثل انرون و ورلدکام که به رسواییهای مالی منجر شد، تدوین‌کنندگان استانداردهای حساب‌رسی در سطح جهان را وادار به تدوین استانداردهایی با کاربرد عملی‌تر و ملموس‌تر برای کشف تقلب و بازگرداندن اعتماد عمومی به حرفه حساب‌رسی کرده است.

جهت‌گیری جامعه جهانی در مقابله با فساد مالی و شرایط خاص حاکم بر اقتصاد کشور و ضرورت ایجاد امنیت اقتصادی برای ایجاد امکان زمینه مناسب سرمایه‌گذاری در بخش واقعی اقتصاد و در راستای نامگذاری سال ۱۳۹۱ از جانب مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با عنوان «سال تولید ملی؛ حمایت از کار و سرمایه ایرانی» ایجاد می‌کند تا تشکل‌های حرفه‌ای از جمله جامعه حسابداران رسمی و سازمان حساب‌رسی توجه بیشتری را به جلوگیری، کشف و گزارش مناسب موارد تقلب و فساد مالی به دستگاههای نظارتی مثل سازمان بازرسی کل کشور و دیوان محاسبات کشور نشان دهند.

بنابراین در راستای ارتقای سلامت اقتصادی جامعه و برای افزایش بیش از پیش اعتبار حرفه حساب‌رسی در جامعه، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- هیئت تدوین استانداردهای حساب‌رسی سازمان حساب‌رسی، استانداردهای حساب‌رسی تدوین شده را به‌منظور مدنظر قرار دادن موضوع کشف تقلب و فساد مالی و هماهنگی با انتظارهای قانونی و اجتماعی از حساب‌رسان در مورد کشف و گزارش تقلب و فساد مالی مورد بازنگری قرار دهد.
- نهادها و انجمنهای حرفه‌ای حساب‌رسی مانند انجمن حسابداران خبره، جامعه حسابداران رسمی، انجمن حساب‌رسان داخلی و... کمیته یا بخش مشخصی برای مطالعه و تدوین راهبردهای مناسب برای حساب‌رسان به‌منظور برخورد با تقلب و فساد مالی تشکیل دهند.
- برنامه‌های آموزش مستمر حرفه‌ای حساب‌رسان در حوزه‌های بازرسی قانونی و حساب‌رسی تقلب (حسابداری قانونی) تدوین و اجرا شود.

• تاکید بیشتری بر رعایت آیین‌رفتار حرفه‌ای و به‌کارگیری تردید

- Crimes Auditing**, International Journal of Trade, Economics and Finance, Vol. 3, No. 1, February 2012
- Aslani M., F. Lotfaliyan, V. Shafieipour and M. Ghasemi, **The Role of Auditing Profession in Fighting against Economic and Financial Crimes**, International Conference on E-business, Management and Economics, IPEDR, Vol. 25, IACSIT Press, Singapore, 2011
  - Kranacher, **Complex Frauds and Financial Crimes**, 2010, pp. 86-109
  - Minniti R.K., **Introduction to Forensic Accounting**, Minniti CPA LLC, 2008
  - Myint U., **Corruption: Causes, Consequences and Cures**, Asia-Pacific Development Journal, Vol. 7, No. 2, 2000, pp. 33-58
  - Ngai E.W.T., Y. Hu, Y.H. Wong, Y. Chen, and X. Sun, **The Application of Data Mining Techniques in Financial Fraud Detection: A Classification Framework and an Academic Review of Literature**, Elsevier journal, Decision Support Systems, Vol. 50, 2011, pp.559-569
  - Rashid M., **Combating Financial Crimes in Bangladesh**, The Daily star, Committed to People's Right to Know, Vol. 5, Num 1037, 2007
  - Skinner D. and L.F. Spira, **Trust and Control- a Symbiotic Relationship?** Corporate Governance, Vol. 3, No. 4, 2003, pp. 28-35
  - Sirnivas Y., **Financial Crimes and IS Audit**, Journal of the Chartered Accountant: 1449-1452, 2005
  - Snider H. and S. Tam, **Detecting Fraud with Insurance Data Warehouse**, National Underwriter, 1996
  - Shamki D., **Internal Audit Responsibility In Auditing Financial System Fraud**, Business e-Bulletin, Vol. 1, No. 1, 2009, pp. 25-32
  - Schneider B., **Measuring Capital Flight: Estimates and Interpretations**, Overseas Development Institute 111 Westminster Bridge Road London, 2003
  - The American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), **Fraud and the Responsibilities of the Audit Committee: An Overview**, 2005
  - United Nations (UN), Office of Drug and Crime, **Economic and Financial Crimes: Challenges to Sustainable Development**, Fact Sheet 5 the Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, Thailand, 18-25 April 2005
  - 24- Institute Of Chartered Accountants Of England And Wales (ICAEW)
  - 25- Certified Public Accountant (CPA)
  - ۲۶- به این عمل در اصطلاح دامپینگ (Dumping) گفته می‌شود.
  - 27- Social Welfare Theory
  - 28- Good Governance
- منابع:**
- امانی علی و غلامحسین دوانی، **فساد، تقلب، پولشویی و وظیفه حسابرسان**، فصلنامه حسابدار رسمی، شماره ۱۲، ۱۳۸۹، صص ۵۶-۷۱
  - بهرامزاده حسینیعلی و حسین شریعتی، **روشهای مبارزه با پولشویی**، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۴۹، ۱۳۸۳، صص ۳۸-۴۴
  - دادگر حسن، **غلامعلی معصومی نیا، فساد مالی، قانون اندیشه جوان**، ۱۳۸۷
  - دوانی غلامحسین، **حسابرسان و فساد مالی**، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۵۱۶ مورخ ۱۳۹۰/۹/۶، ص ۹
  - رستمی مجید، **قیام عمومی علیه فساد**، فصلنامه حسابرس، شماره ۴۳، زمستان ۱۳۸۷، صص ۲۴-۲۹
  - رشیدی احمد، **ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد**، استانداری مرکزی؛ دفتر آموزش و پژوهش، ۱۳۹۰
  - علمی محمد، **اخلاق تجاری؛ رهنمودهای اخلاقی برای موفقیت در کسب و کار**، سازمان توسعه تجارت ایران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۷
  - کیانی منش کامران، **تاملی بر موضوع فساد اداری**، www.ict.gov.ir، ۱۳۸۶
  - معاونت برنامه ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی؛ **دفتر مطالعات اقتصادی، تحلیل فساد مالی، اقتصادی و بازرگانی**، ۱۳۸۶
  - مجلس شورای اسلامی؛ **کمیسیون اجتماعی، قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد**، ۱۳۸۷
  - وکیلی فرد حمیدرضا، **سعید جبارزاده کنگرلویی و اکبر پوررضا سلطان احمدی، بررسی ویژگیهای تقلب در صورتهای مالی**، ماهنامه حسابدار، سال بیست و چهارم، شماره ۳ پیاپی ۲۱۰، ۱۳۸۸، صص ۳۶-۴۱
  - همت فر محمود، **محمد اسلانی و فاطمه لطفعلیان، نقش حسابداری و حسابرسی محیط زیست در دستیابی به توسعه پایدار در چارچوب مسئولیت اجتماعی شرکتها**، دومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست؛ دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران، ۱۳۹۱
  - Akdede S.H., **Corruption and Tax Evasion**, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7 (2) 2006, 141-149
  - Akram Khan M., **Role of the Auditor in an Islamic Economy**, Journal of Research in Islamic Economics, Vol. 3, No. 1, 1985, pp: 31-41
  - Akram Khan M., **Role of Audit in Fighting Corruption**, Ad Hoc Group Meeting, St. Petersburg, Russia, 2006
  - Aslani M., F. Lotfaliyan, and M. Ghasemi, **Financial**